

Меморандум

УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ:

НОВІ ПІДХОДИ ДО ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ

(ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВНІ)

КИЇВ – 2014/травень

МЕМОРАНДУМ

УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ: НОВІ ПІДХОДИ ДО ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ (ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВНІ)

I. Криза України як глобальний виклик

Громадянсько-політичний конфлікт в Україні, що за активної участі та прямого втручання Російської Федерації вилився у збройне протистояння, засвідчив застарілість системи забезпечення міжнародної та національної безпеки.

Безпосередніми наслідками неоголошеної війни нового типу (*«гібридна війна» з використанням технології спонукання до внутрішніх «молекулярних конфліктів»*) вже стали:

- анексія АР Крим (*окупація та незаконне включення до складу РФ*);
- дестабілізація Східних та Південних областей України та спонукання до відокремлення від України (*збройні конфлікти за участі спецслужб та військових найманців іноземного походження, переважно – з РФ, проголошення нових держав та спроби нелегітимної зміни конституційного устрою України*);
- ігнорування і фактичний зрив виконання усієї нормативно-договірної бази двосторонніх україно-російських стосунків в односторонньому порядку з боку РФ (*в першу чергу, Договору про дружбу та співробітництво між Україною та РФ*);
- розв'язання безпрецедентної за масштабами фальсифікацій та інсинуацій інформаційної війни проти України;

- дискредитація діючої міжнародно-договірної бази, що мала гарантувати безпеку та цілісність Української держави (кордони, невтручання у внутрішні справи, економічна безпека, тощо). Фактично анульовано дію Будапештського меморандуму 1994 року, яким гарантована безпека України з боку ядерних держав; підбив режиму нерозповсюдження;

- поява реальної загрози транс-регіоналізації конфліктів, розповсюдження воєнних дій на території інших країн (*в першу чергу, сусідів України*), дестабілізації прикордонних територій, посилення сепаратистських процесів, та у підсумку – виникнення реальної загрози безпеці для країн Центральної Європи, Балтійського та Чорноморського регіонів.

АР Крим стала своєрідним «полігоном» для застосування нових підходів до ведення війни. Російська федерація продемонструвала широкий асортимент новітніх пост-індустріальних тактик. Російська Федерація розгорнула цілісну інформаційно-пропагандистську систему впливу як на український інформаційний простір, так і в глобальному інформаційному середовищі. Фактично відбулась своєрідна культурно-психологічна агресія, що розрахована на руйнацію національної ідентичності, формування локальних ідентичностей за рахунок маніпуляції історичними, культурними та політико-ідеологічними стереотипами. Територія України була технічно захоплена «рейдерським» методом, регулярними військами без розпізнавальних ознак, під прикриттям парамілітарних формувань, за сприяння компрадорського керівництва Криму та пов'язаних з ним кримінальних угруповань. Громадяни України, без урахування їх волі та прав, за рахунок маніпулятивного псевдо-референдуму, перетворені на «закріпачених громадян», чие громадянство визначається ззовні, насильницьким методом. Порушені права людини, права власності, проігноровано основи самоврядності, брутально порушено суверенітет і цілісність Української держави. В цілому, кампанія проти України мала військово-психологічний характер, а стратегія трансформації української державності ззовні має не геополітичний, а геокультурний характер.

Спроби застосування цих методів очевидні і у Південних та Східних областях України.

Для України головна загроза продовження «гібридної війни» з Росією полягає в можливій руйнації національної спільноти як консолідованого суспільства, створення

фантомних ідентичностей, що ворогують одна з одною (внутрішні «молекулярні» конфлікти) з можливим розпадом держави на кілька штучних, конфліктних між собою державних новоутворень.

Унаслідок реакції світового співтовариства та введення санкцій по відношенню до РФ Російська Федерація постала перед загрозою міжнародної ізоляції.

У свою чергу, світова спільнота вимушена шукати відповіді на нові виклики - розгортання другої «холодної війни», нової «гонитви озброєнь», неконтрольованого розширення кола країн, що беруть на озброєння ядерну зброю, розгортання нових локальних та регіональних збройних конфліктів.

Збройні конфлікти в Україні та неоголошена військова та інформаційно-психологічна агресія РФ по відношенню до України, її населення та території, дестабілізують європейський безпековий простір та світовий порядок в цілому, що створює потенційну загрозу «гарячої» світової війни.

Ситуація, що виникла в самій Україні і навколо неї, стала наявним свідченням глибокої кризи міжнародних інститутів, покликаних запобігти агресії, та слабкість і вразливість всієї системи глобальної безпеки.

Міжнародна правова база – від Статуту ООН до двосторонніх договорів були порушені, без будь-яких відчутних наслідків для сторони-порушника. Неefективність Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, НАТО у спробах врегулювати ситуацію, обмеженість інструментів впливу на державу-агресора засвідчили безпорадність чинних сьогодні інститутів забезпечення міжнародної безпеки.

«Право сили» знову стало більш дієвим чинником, ніж принципи та норми міжнародного права, гуманістичної основи розвитку міжнародних відносин. Стало очевидним, що незалежно від задекларованих та колективно схвалених норм і правил забезпечення міжнародної і національної безпеки, суверенітет, соціальна та територіальна цілісність держави, яка не захищена «ядерними аргументами», залишаються вразливими і не забезпечуються жодними міжнародно-правовими гарантіями.

Слід зазначити, що ознаки неефективності існуючої світової системи безпеки виявляли себе починаючи з кризи і розпаду колишньої Югославії, війни в Іраку та Афганістані, конфліктів в Лівії, Сирії та інш. Тривожним сигналом стала млява реакція світової спільноти на **інтервенцію Росії у Грузію 2008 року**, де широко застосовувались нові засоби ведення війни – масована дезінформація, спецоперації, провокації, використання сепаратистів та найманців для досягнення політичних цілей війни.

Але вперше в новітній історії неефективність міжнародної системи безпеки може призвести до збройних конфліктів глобального масштабу, між високотехнологічними державами.

Промова В.Путіна з нагоди приєднання Криму до РФ 18 березня 2014 року символізувала фактичне завершення існування старого світоустрою, що перебував у стані стагнації майже чверть століття.

По суті, починається процес створення нових міжнародних правил гри. І анексія українського Криму та подальші події на Сході України є його каталізатором.

Україна мусить віднайти шлях ефективного завершення збройних конфліктів, що розгорнулися у Східних областях (*в першу чергу, Донецькій та Луганській областях*). Водночас, великою мірою розвиток подій залежатиме від позиції Російської Федерації та консолідованої політики світової спільноти. Чим повільнішою і слабшою буде реакція, тим активніше і агресивніше РФ буде намагатися переформатувати український (*а отже – і весь центральноєвропейський*) простір під свої інтереси.

Висновки:

Ситуація, що склалась навколо України, вимагає по-перше, термінового врегулювання задля недопущення руйнації української держави та, по-друге, невідкладного перегляду підходів до формування політики безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях, посилення вимог до ефективності функціонування міжнародних безпекових інститутів з метою недопущення подальшого розвитку кризи на європейському континенті.

II. Від «безпеки існування» до «безпеки розвитку»

1. Післявоєнне мирне врегулювання світу: безпека існуючого порядку («безпека існування»)

Результатом післявоєнного врегулювання світу після Другої світової війни стало усвідомлення необхідності співпраці держав у забезпеченні миру та безпеки, вирішення нагальних міжнародних проблем та конфліктів невоєнним шляхом. Глобальним інструментом підтримання миру стала Організація Об'єднаних Націй (ООН), статут якої був затверджений у квітні 1945 року. Ідея цього об'єднання – не просто забезпечення миру, а й створення умов для недопущення агресії.

Руйнація колоніальної системи та поява на мапі світу нових національних держав посилювали роль та значення ООН.

Відповідно до Статуту керівними органами ООН є Генеральна Асамблея — збори всіх членів ООН щорічного скликання, де кожна країна має один голос, і Рада Безпеки, що складалася з 5 постійних членів (СРСР, США, Великобританія, Франція і Китай) і 6 непостійних, що обираються Генеральною Асамблеєю. Рада Безпеки набувала права санкцій, блокади й застосування сили проти агресора. Кожний з постійних членів Ради Безпеки мав право вето стосовно будь-якого рішення, що не відповідало його інтересам. Насправді право вето означало, що Рада Безпеки не могла вжити жодних заходів проти дій кого-небудь зі своїх постійних членів.

Другим наслідком післявоєнного врегулювання став **біполярний світ**, з домінуванням США та СРСР. Цей світ був конфронтаційний, мав чіткі лінії розподілу, сфери впливу.

Стан «холодної війни» був природнім порядком існування такого світу. З одного боку – США і союзники, що закликали до об'єднання всіх демократичних сил світу, з іншого – тоталітарний СРСР та про-радянські режими.

Відповідно, було оформлені військові альянси – НАТО (1949 рік утворення) та Варшавський договір (1955 рік). Співіснування цих блоків в умовах «холодної війни» ґрунтувалося на політиці взаємного мілітарного «стримування» за рахунок «гонитви озброєнь». Засобами такого стримування стали ядерні військові потенціали, розробка інших видів зброї масового ураження (хімічна, біологічна), нарощування загального воєнного потенціалу, підривна робота спеціальних служб, пропаганда.

Кульмінацією «холодної війни» була Карибська криза 1962 року, що поставила світ на межу глобального ядерного конфлікту, і продемонструвала небезпечність двополюсної моделі безпеки.

Уроки Карибської кризи та «гонитви озброєнь», що виснажувала економічні потенціали держав, змусили основних світових гравців здійснювати поступові кроки на взаємне обмеження озброєнь та розповсюдження зброї масового ураження (*про що була підписана низка договорів, зокрема договір 1968 року про нерозповсюдження ядерної зброї*). Вихід з кризи двополюсної моделі вимагав від сторін у якості взаємної гарантії і припинення «гонитви озброєнь» та поступового зниження загального мілітарного потенціалу, а також – більш скоординованої взаємодії по впровадженню нових високих технологій у збройні потенціали, обмеження у виробленні та застосуванні неядерних видів зброї масового ураження.

Поліпшення міжнародного клімату та подолання кризових процесів у світовій економіці стимулювало економічні інтеграційні процеси: дозволило пришвидшити транснаціоналізацію світової економіки, стимулювало подальші технологічні прориви в провідних наукоємних сферах – мікроелектроніці, космічній техніці, зв'язку. Зокрема, поліпшення умов для розвитку економіки супроводжувалось активним розвитком створеного у Європі Спільного ринку як основи майбутньої Європейської Співдружності.

Політичні та безпекові умови мирного співіснування та розвитку була покликана забезпечити **Нарада з безпеки та співробітництва в Європі 1972**

року (НБСЄ). Метою держав-членів було визначення міжнародних стандартів поведінки держав-учасниць, зокрема у політичній та військовій сферах, повага до прав людини і свобод. У 1975 р. ухвалено Гельсінкський Заключний акт, що прийняття якого фактично завершило формування післявоєнного світу на принципах непорушності кордонів та мирного співіснування.

Таким чином, післявоєнне мирне врегулювання світу відповідало меті мирного співіснування та взаємодії держав у межах їх національних територій. Сутність «безпеки» зводилась до непорушності кордонів, суверенітету держави, унеможливлення воєнних дій між сторонами-учасниками Гельсінкського акту.

Без сумніву, прогресивний за тих умов крок з боку сторін протистояння стимулював економічний прогрес, заклав підвалини майбутньої прискореної глобалізації світової економіки та формування нового світового розподілу праці, прискорив макрорегіональну економічну інтеграцію. І водночас, консервував можливості подальшої глобалізації, оскільки в умовах загостреної конкуренції за нові перспективні ринки та ресурси політики традиційної мілітарної сили, обмежена зобов'язаннями, почала підмінюватись більш гнучкими засобами – культурними та інформаційними «війнами», активним використанням спецоперацій, зокрема, для стимулювання внутрішніх «молекулярних конфліктів». Негнучкий старий порядок балансу інтересів, закладений ще у 70-ті роки 20 сторіччя, почав руйнуватись. А відповідно, і безпекові механізми не відповідали потребам прискореного глобального розвитку.

2. Спроби формування нової парадигми безпеки. «Нове мислення»

Початок реформ 80-х років у колишньому СРСР, спричинений економічними негараздами у результаті «гонитви озброєнь» призвели до поступової руйнації біполярного світу.

Постколоніальні країни, т.зв. «третій світ», суттєво збільшили кількість суб'єктів, що вимагали свого місця у світовій системі. Економічна система поступово відходила від наслідків «холодної війни», пожвавлювались міжнародні ринки. На фоні глобальних трансформацій відбуваються спроби створення моделей колективного управління розвитком, відходу від «політики сили» з притаманним їй антагоністичним світоустроєм.

У парадигму подальшого розвитку міжнародних стосунків та у безпекову сферу вноситься поняття «нового політичного мислення», що означає спільний розвиток на основі загальнолюдських цінностей. Світ визнається взаємозалежним, загрози світовому розвитку та стабільності - спільними. Це економічні, соціальні та екологічні проблеми, що потребують об'єднання зусиль. До створення проекту нового, багатопольярного і безпечного світоустрою долучились Михайло Горбачов, Рональд Рейган, Раджив Ганді, Гельмут Коль.

У міжнародних документах нове політичне мислення знайшло відображення у американсько-індійській Делійській декларації про принципи вільного від ядерної зброї та ненасильницького світу (Нью-Делі, 27 листопада 1986 року). Згодом, у виступі М.Горбачова перед Генеральною Асамблеєю ООН 7 грудня 1988 року була сформульована пропозиція про розбудову нового світового порядку на основі загальнолюдських цінностей та відмови від застосування сили та ідеологічних підходів. Це дало поштовх до дискусії в ООН щодо нової концепції побудови світу, знайшло відображення у Паризькій Хартії. Президент США Рональд Рейган визначив нові підходи до світового розвитку як «початок «нової ери».

Глобальна архітектура нової ери безпеки, базувалася на **нових принципах, обумовлених логікою прогресу.** Це - загальнолюдські цінності,

без'ядерний світ, роззброєння, відхід від двополюсного світу до світу глобального партнерства. Вищими цінностями визнавались людина, її життя та її права. Мирне співіснування передбачало відмову від усіх видів зброї масового ураження, що робило неможливими війни, що загрожували існуванню цивілізації. Створювались умови для вільного обрання моделі розвитку кожною країною.

Романтизоване сприйняття «нової ери» як нової світової епохи, де переміг ідеал свободи, на початку 90-х років XX століття знайшло своє відображення у роздумах Френсіса Фукуями про подальшу долю світу («Кінець історії»).

Однак, подальші процеси в СРСР, Центральній Європі, Близькому Сході, Азії змінили баланс сил та змусили відтермінувати плани створення нового світу. З розпадом СРСР та радикальними змінами в Європі (*об'єднання Німеччини, розпад Югославії та Чехословаччини*) старий порядок, що ґрунтувався на політиці роззброєння та Гельсінкських зобов'язаннях 1975 року, був фактично зруйнований, а норми та зобов'язання мали лише номінальне значення. НБСЄ, трансформована у ОБСЄ, не спромоглася стати основою єдиної європейської системи безпеки.

Потребували визнання нові держави, нові кордони.

У Азії (*Ірак, Афганістан*), на Близькому Сході відбувались військові конфлікти. Їх розв'язання відбувалось з позицій сили. Стратегія «стримування розвитку» відносно нових країн, що розвиваються, використовувалась все активніше.

Радикальні зміни на пост-радянському просторі та в Центрально-Східній Європі загострили конкуренцію за сфери впливу на континенті і фактично зупинили світовий діалог щодо майбутнього збалансованого світоустрою. Нові конфлікти і нові загрози стабільності, в першу чергу – в Європі, обумовили актуальність повернення до старої, післявоєнної парадигми безпеки – «безпеки існування».

Після розпаду Варшавського договору та зникнення з мапи СРСР, геополітичним та геоекономічним лідером світу ствердилось Сполучені Штати Америки. На зміну двополярному світу прийшов однополярний світ – «Рах Амерікана», концепція якого відповідала перехідній моделі світу та новим загрозам: поширення тероризму, зокрема ісламського, мілітаризації країн третього світу, виникнення нових «гарячих точок» в Африці.

Нова, конфліктна парадигма Самуеля Хантінгтона («Конфлікт цивілізацій») найбільше відповідала інтересам та запитам оновленого світоустрою, хоча і піддавалась критиці прибічниками «нового мислення». Ідеологічно спрощений концепт «війни цивілізацій» (як, до речі і попередній варіант «демократія проти комунізму») дозволяв країнам-лідерам знайти достатнє обґрунтування своїм інтересам в інших регіонах світу, не торкаючись основ попередньо прийнятих норм недоторканості національного суверенітету, кордонів і т.д.

Глибокі зміни світоустрою були відкладені, процес роззброєння обмежений лише скороченням, реформи міжнародних структур заморожені. Блокова система військового балансу збереглась у загальних рисах, оскільки Росія та її союзники, створивши новий військовий блок в Євро-Азійському регіоні – ОДКБ, зберігали достатній воєнний потенціал щоб протидіяти НАТО. Алгоритм «холодної війни» поступово відтворювався у вигляді «прохолодної конкуренції», але з однією важливою відмінністю – низькою дієздатністю всієї застарілої світової безпекової системи.

3. Кінець післявоєнного світоустрою та запит на нову архітектуру безпеки

Період «Рах Americana» був нетривалим. Глобальна економічна криза, що розгорнулася наприкінці XX століття і триває до цього часу, стала складовою системної кризи однополюсного світоустрою і невирішених проблем побудови збалансованої моделі розвитку - багатопольсного «нового світоустрою». Тому процес «нового світоустрою» відбувається стихійно, конфліктно, без упорядкованого впливу міжнародних структур.

ООН, ОБСЄ виявились відсталими, не готовими реагувати на зміни безпекової ситуації. Причиною цього, зокрема, є інтелектуальна криза еліт, що знаходились у полоні старих уявлень і не змогли, на відміну від попередників – світових лідерів 80-х років, запропонувати світу колективну посткризову модель розвитку.

Інтенсифікуються регіональні інтеграційні проекти та створюються нові – БРІКС, ШОС та Митний союз, дискутуються євроатлантична економічна спільнота та інші. Між тим, низка нових національних держав, що утворились наприкінці XX століття, опинились поза межами регіональної інтеграції, не мають потужних державних інституцій, погано інтегровані у економічні проекти. Вони локалізовані і вразливі, що потенційно може спричинити появу нових центрів нестабільності.

Внаслідок цього перехід до багатопольсного світу відбувається на основі конфліктного розмежування на «світи» - євроатлантичний/європейський (з тенденцією до об'єднання), - російсько-євразійський – тихоокеанський (з тенденцією зближення з євроатлантичним) – ісламсько-близькосхідний – південноамериканський. І це лише початок. Нові центри впливу активно виборюють ресурси розвитку. В умовах розгорнутої глобалізації на зміну боротьбі за території приходить боротьба за соціальний капітал і на цій основі – перерозподіл ресурсів і територій.

Все частіше контроль над доступом до ресурсів стає інструментом для досягнення геополітичних цілей. Все більше ресурсів (*і не тільки нафта та природний газ*) починають використовуватись як важіль зовнішнього примусу. «Енергетичні» війни, обмеження на експорт стратегічних матеріалів (*зокрема рідкоземельних металів*), обмеження доступу до водних ресурсів, встановлення контролю над ціноутворенням (*утворення нових сировинних картелів, тощо*) та маніпуляції на сировинних ринках стали звичними явищем початку XXI століття.

Глобальний інформаційно-комунікативний простір поступово перетворюється на поле протистояння сил, які конструюють образи майбутнього людства, використовуючи власні ідеологічні інструменти формування нового глобального світоустрою.

Результатом цього протистояння стає ідеологічна контраверсія між ліберально-лібертарним та націонал-консервативним баченням моделей суспільної організації. Ідеологія Вашингтонського консенсусу та протиставлена їй ідеологія Пекінського консенсусу як перспективи глобального розвитку роблять неоднозначним бачення майбутнього в окремих країнах, спричиняють суперечності в гуманітарній сфері. У суспільній свідомості населення і еліт актуалізуються мотиви та чинники до конфліктності. Це спричиняє дестабілізацію соціокультурних процесів окремих країн та регіонів, руйнує основи традиційної суспільної рівноваги та цілісність культурних кодів соціальної взаємодії.

Суперечності між ідеологемами та моделями глобального розвитку через глобальні інформаційні засоби проектується у національні інформаційні простори, дезінтегруючи їх.

В умовах такої дезінтеграції виникають нові загрози:

- формуються деструктивні щодо існуючого порядку соціальні суб'єкти (*мережеві спільноти, інформаційні терористи, хакери*),

- поширюються соціокультурні деструктивні явища (*порнографія, інформаційне піратство, асоціальні та антигуманні цінності*).

- використовується кібер-зброя як інструмент ведення економічної боротьби, підриву безпеки держав (*як інформаційної, так і безпосередньо функціонування сектору безпеки – бази даних, системи керування, тощо*).

Ці нові феномени та чинники деструктивно впливають на соціокультурні уявлення людей, що призводить до делегітимації історично сталих структур соціальної взаємодії, яка є основою соціального порядку в окремих націях та державах.

Як наслідок, у політико-правовій організації національних держав виникає аномія, розгортаються стихійні процеси культурної локалізації, загострюються соціальні конфлікти на історичній, етнічній та соціокультурній основі.

Інформаційно-культурна безпека національних спільнот в умовах глобального ідеологічного конфлікту стає критичним чинником їх подальшого існування, стає викликом безпеці розвитку, колективної та особистої безпеки людей.

Висновки:

В умовах зростаючих дисбалансів та протиріч, що накопичуються у світовій економіці та системі міжнародних відносин, виникають нові виклики на всіх рівнях: для глобальної, регіональної та національної безпеки. Зокрема, найбільш загрозливими бачаться наступні глобальні тенденції:

- загострення конфліктності у системі міжнародних відносин, зокрема у стосунках між «новими» та «старими» центрами глобального впливу. Посилюються намагання нових центрів впливу конвертувати зростання своєї економічної потужності у військово-політичну могутність. Ці держави прагнуть до створення власних геополітичних «зон домінування», в яких можливості інших міжнародних акторів, в тому числі міжнародних безпекових інститутів,

будуть обмежені. Після довгого періоду інтернаціоналізації регулювання міжнародних відносин та делегування суверенітету на міжнаціональний рівень, спостерігається зворотній процес. Все очевиднішим стає прагнення окремих держав скоротити обсяг своїх міжнародно-правових зобов'язань. Фактично, повернутись до системи міжнародних відносин у форматі «real politic», в якій основними акторами виступають суверенні держави і їх політичні об'єднання, а їх взаємодія відбувається на основі «проекцій сили». В результаті, напруження в усій системі міжнародних відносин зростає. Велика кількість середніх і малих країн опиняються під загрозою «примусового включення» до «зони домінування» більш потужного актора.

- **відродження блокового принципу підтримання безпеки.** На фоні формальних декларацій про відмову від блокового принципу забезпечення безпеки розпочався процес активізації існуючих (НАТО, ОДКБ) та формування перспективних військово-політичних альянсів. Виявляє себе тенденція до поступової трансформації регіональних економічних «клубів» у більш жорсткі політичні об'єднання з мілітарною складовою (ЕС, ШОС). За таких умов, ризики масштабного міжблокового конфлікту істотно зростають.

- **неефективність глобальної, регіональної та національної систем безпеки, руйнація діалогових майданчиків.** Більшість з існуючих міжнародних глобальних та регіональних інститутів підтримання безпеки (ООН, ОБСЄ) застарілі та не пристосовані до реалій пост-біполярного, тим більше багатопольярного світу. У пост-біполярному світі ці інститути продовжили своє існування виключно завдяки тому, що полюс, який залишився, отримав можливість їх використання, причому в режимі ad hoc. Якщо забезпечити легітимізуючі рішення не вдавалось (Югославія 1999, Ірак 2003), таке рішення фактично ігнорувалось. Водночас, реформування міжнародних інституцій та становлення нових діалогових майданчиків (G-20) затягувалось. За умов неефективності багатосторонніх інститутів підтримання безпеки та низької ефективності діалогу, ставка все частіше робиться на силові,

зокрема, збройні методи реалізації зовнішньополітичних цілей. Новий виток гонки озброєнь, актуалізація проблеми фактичного розширення «ядерного клубу» держав стає свідченням кризи в системі регулювання. Вірогідність збройних конфліктів, в тому числі із застосуванням ЗМВ зростає.

- **низька регуляторна ефективність міжнародного права.** Принцип прийняття рішень ad hoc зруйнував міжнародно-правове поле регулювання конфліктів. Широкого розповсюдження набула практика «подвійних стандартів» та дуже широкого тлумачення права на легітимне насилля. Загроза неможливості захистити свої законні інтереси у правовій спосіб, підштовхує малі та середні держави до пошуку більш впливових гарантів своєї безпеки, в першу чергу за рахунок участі у військово-політичних блоках. Основний ризик полягає в тому, що за умов тотального ігнорування правових принципів та низької ефективності глобальних структур підтримання безпеки, будь-який конфлікт може привести до «спрацювання» блокових гарантій безпеки. Із практичними наслідками такого розвитку подій людство вже двічі стикалось у минулому ХХ-му столітті.

- **ускладнення, багатофакторність зовнішніх викликів та загроз для національної безпеки, що пов'язані із новими типами впливу на суспільство.** Основним об'єктом зовнішньої агресії постає соціальна організація суспільства в цілому, а не лише її політична складова (власне держава). Зокрема, зростають загрози соціальної дезорганізації внаслідок інформаційно-пропагандистських впливів, обмеження доступу до ринків та ресурсів та стратегічної інфраструктури.

III. Нові підходи до політики безпеки

Перебіг конфліктів, війн нового типу («гібридних», керованих ззовні «молекулярних» збройних конфліктів) свідчить про те, що у новій політиці безпеки **гуманітарна складова** виходить на передній план.

Геосоціокультурні стратегії впливатимуть на стан безпеки більше, ніж військові інструменти. «Геокультурні світи» ламають кордони не менш агресивно, ніж свого часу геополітичні сценарії фізичного перерозподілу. Слабкі, нестійкі суспільства стають жертвами «молекулярних» збройних конфліктів, використовується тактика локалізації окремих соціальних груп з єдиної спільноти. Боротьба за Україну стала лише одним із епізодів такого розподілу.

Зміна парадигми політики безпеки – від «безпеки порядку» до «безпеки розвитку» обумовлює мету. Боротьба за ресурси концентрується на найголовнішому ресурсі – соціальному. А перерозподіл природних багатств, ринків та територій відбувається перш за все за рахунок спроектованої і керованої трансформації соціального простору, ментальних та культурних перемог, створення компліментарних агресору нових спільнот.

Сучасні суспільства-нації є відкритими для інформаційних впливів та мультикультурними – вони утворені представниками різноманітних етнічних, субкультурних та конфесійних спільнот. Така багатоманітність є джерелом як більшої різноманітності продуктивних сил, джерелом інновативності, так і джерелом загроз. За умов відсутності ефективної політики національної консолідації створюються умови для культурно-інформаційної агресії, яка веде до розпаду політико-правового порядку, що уособлюється державною владою.

Об'єктом агресії стає національна консолідація населення навколо закріпленого у політико-правових формах єдиного соціального порядку відносин між групами людей, що складають національне утворення як ціле. Така консолідація досягається шляхом створення консенсусу на основі діалогу щодо ментальних цінностей, носіями яких є населення. Інструментами

консолідації виступають засоби інформаційного впливу на масову свідомість та концептуального впливу на експертне середовище. **Основна мета впливу (агресії) – відторгнення образів єдності суспільства, порушення моделі консенсусу щодо багатоманітності цінностей і норм, яка фактично присутня у будь-якому суспільстві.** Цей вплив здійснюється на концептуальному рівні шляхом нав'язування експертному середовищу моделі монокультурної або моноетнічної держави, на рівні масової свідомості – через абсолютизацію значення відповідних форм суспільної організації на прикладах давнини або сьогодення. Унеможливлення консенсусу веде до відторгнення населенням сформованого соціального порядку, відкидання легітимації законів та суб'єктів політичного життя. Створюється стан суспільного життя, за якого норми закону і норми моралі починають суперечити та взаємовиключати одні одних.

Це здійснюється шляхом штучного виділення певної системи цінностей як найбільш значущої з точки зору практик політичного управління і культурного розвитку – тобто *ідеологізації* одного з сегментів багатоманітного культурного поля, яким живуть народи, що об'єднані в єдину націю. За таких умов інші системи цінностей (які завжди співіснують у суспільстві) маргіналізуються та стають матеріалом для побудови альтернативних ідеологічних конструктів, які починають мотивувати політичну діяльність окремих людей та їх груп. Для ведення війни створюється альтернативний варіант історичної пам'яті, що позиціонується засобами інформаційного впливу як приклад та практична основа вирішення будь-яких соціальних суперечностей.

Таким чином, нав'язаний на концептуальному рівні принцип побудови *монокультурного* національного середовища в умовах сучасних суспільств стає загрозою національної єдності і основою локалізації та наступного сепаратизму.

За умов унеможливлення підтримання соціального порядку шляхом прямого насильства над великими групами населення, створений штучний ідеологічний розкол в суспільстві стає як умовою делегітимації існуючого соціального порядку, так і хаотизації суспільства в цілому. Задані на основі альтернативних моделей історичної пам'яті та символічних засобів презентації образів суспільних груп моделі політичного устрою, орієнтовані на зовнішніх суб'єктів, стають основою побудови нового соціального порядку як виходу з стану хаосу.

Внаслідок цього утворюється новий порядок відносин в суспільстві, орієнтований на легітимацію впливу інших суб'єктів, а зрештою, і закріплення їх у політико-правових формах життя нового суспільства.

Умовою утримання сучасного суспільства в наш час стають:

- здатність до бачення культурних відмінностей різних груп населення;
- конструювання символічного представництва культурних інтересів цих груп в політико-правовому процесі життя нації;
- культивування в суспільстві цінностей багатоманітності і політичних практик, орієнтованих на **діалог** як основу суспільного порядку.

Механічно, засобами зброї та техніки країну (територію, населення) вже не можна захистити. Є запит на соціокультурне проектування.

Висновки:

1) Процес становлення нового багатополюсного світоустрою відбувається стихійно, конфліктно, без упорядкованого впливу міжнародних структур. ООН, ОБСЄ виявились не готовими реагувати на зміни безпекової ситуації. Однією з причин цього є інтелектуальна криза еліт, що знаходились у полоні старих уявлень і не змогли запропонувати світу колективну посткризову модель розвитку.

2) Логіка світового розвитку вимагає напрацювання нових принципів та підходів до забезпечення міжнародної безпеки на глобальному, регіональному

та національному рівнях. Зокрема, в сучасних умовах ефективність нової системи забезпечення безпеки буде високою, у випадку якщо поряд з вже утвердженими міжнародними принципами і нормами, що знайшли своє відображення у статутних документах ООН та Заключному акті Гельсінської наради, її діяльність спиратиметься **на такі принципи:**

- **Імперативність** (міжнародного права) – укріплення ролі міжнародного права в регулюванні діяльності всіх суб'єктів міжнародних відносин шляхом посилення відповідальності за порушення його норм (розширення «санкційної» частини норм) та неухильності виконання зобов'язань всіма учасниками міжнародно-правових угод;
- **Інклюзивність** (залученість) – розширення числа суб'єктів міжнародних відносин у розробці та прийнятті рішень, спрямованих на забезпечення колективної безпеки;
- **Пропорційність** – співставність методів та практик глобального застосування примусу у разі виникнення викликів і загроз, які постають для безпеки кожного окремого учасника міжнародних відносин;
- **Персоніфікація відповідальності** – забезпечення карної відповідальності для керівництва держав, яке приймає завідомо протиправні рішення по відношенню до інших суб'єктів міжнародного права.
- **Захищеність соціального розвитку** – шляхом розширення регуляторних функцій міжнародного права на загрози та виклики для соціальної стабільності суспільств.

У практичній площині ці принципи можуть бути втілені у життя за рахунок, в тому числі таких заходів.

На концептуальному рівні:

- **Ствердження концепту «безпеки розвитку»**, в основі якого – ідея створення та забезпечення умов неконфліктного розвитку суспільства, держави, міждержавного об'єднання. «Безпека розвитку» на

національному рівні означає орієнтацію суспільства на гармонізацію соціальної структури, пріоритетний розвиток інфраструктури життєзабезпечення, створення єдиного національного гуманітарного простору, що убезпечує від внутрішніх соціокультурних конфліктів, забезпечення високої якості життя та подолання антагоністичної соціальної нерівності, створення стимулів для безперервного технологічного оновлення на основі забезпечення доступності передових технологій на світовому ринку.

- **«Діалог культур»** як парадигма розвитку світової цивілізації. Інституалізація діалогу через розвиток нових функцій та можливостей міжнародних організацій (глобальних, регіональних).
- **Сталий розвиток як глобальний підхід до моделювання національних та регіональних економік** (економік регіональних міждержавних економічних об'єднань), **екологізація економік** та впровадження **динамічних моделей економічного розвитку «в умовах клімату, що змінюється»**;
- **Демілітаризація світу**, глобальна програма поетапного роззброєння, включаючи обмеження и майбутню відмову від ядерних збройних технологій та заборону впровадження і використання інших видів зброї масового ураження (включаючи пост-мілітарні технології – геотектонічну, біологічну, тощо).

На інституційному рівні:

- **Реформування ООН, Ради Безпеки ООН.** Зокрема, розширення числа постійних членів Ради Безпеки за рахунок включення (із застосуванням гнучких, ступінчатих механізмів) до її складу Індії, Бразилії, ФРН та

введення інституту колективних членів в особі Ліги Арабських держав, Африканського Союзу. Розширення повноважень Генеральної Асамблеї ООН. Наділення її правом подолання вето, накладеного в СБ ООН , голосуванням 2/3 від загальної кількості держав-членів ООН на спеціальній Сесії Генеральної Асамблеї. Посилення імперативності Резолюцій ГА ООН.

ООН має бути наділена новими, дієвими регуляторами впливу на забезпечення стабільного розвитку багатопольярного світу:

- 1) **Посилення глобальної інформаційної безпеки** на основі усвідомлення спільності загроз інформаційному і культурному простору людства, відсутності гарантій для будь-якої національної спільноти. Необхідним стає забезпечення екології інформаційного простору людства. Зокрема, шляхом прийняття відповідної Конвенції ООН. Регулятори розвитку глобального інформаційного простору (моніторинг та імперативний контроль за використанням мереж інформаційного контролю, регулювання розповсюдження культурно-провокаційного та аморального контенту, формування єдиної системи культурно-освітніх ресурсів як основи універсальної «відкритої освіти»). Безпекові механізми запобігання та боротьби з кібер-злочинністю та кібер-тероризмом (що має бути порівняно до військової агресії та збройного тероризму);
- 2) **Запобігання конфліктів на етно-культурному, історичному чи конфесійному підґрунті** через створення механізму оперативного діалогу ООН (з відображенням в міжнародному та національному праві).

- 3) **Збереження та доступність культурної спадщини**, розширення фінансових та регуляторних можливостей ЮНЕСКО.
- 4) **Коллективний механізм контролю та санкціонування використання ядерних технологій** (зброя, енергетика), унеможливлення одноосібного рішення щодо використання ядерної зброї чи розповсюдження ядерної технології для усіх без виключення країн;
- 5) **Глобальні механізми контролю за функціонування «критичної інфраструктури»**, що забезпечують системи життєзабезпечення на національному рівні (дотримання стандартів безпеки, захист, механізми реакції на загрози). Енергетична інфраструктури, транспортні вузли стратегічного значення, водні ресурси та інфраструктура їх використання тощо
- 6) **Розширення повноважень Міжнародного Суду ООН у Гаазі**. Забезпечення міжнародно-правового закріплення його рішень у вигляді Резолюцій СБ ООН, міжнародно-правових Угод та Конвенцій. Надання Суду повноважень своїм рішенням вводити запобіжні і примусові заходи під час розгляду збройних міждержавних конфліктів (введення миротворчого контингенту ООН, міжнародної адміністрації на спірних територіях). Видатки необхідні для виконання рішення будуть стягуватись із сторони, яка буде визнана агресором за рішенням Суду.
- 7) **Прийняття Конвенції ООН щодо порядку набуття статусу та міжнародно-правових гарантіях для постійно нейтральних держав**. Зокрема, включення норм щодо автоматичного введення

міжнародних санкцій по відношенню до агресора з боку всіх учасників Конвенції.

- 8) Забезпечення міжнародно-правового регулювання спеціальними Конвенціями ООН питань доступу до базових ресурсів** (вода, енергія, продовольство). А також конкретизації міжнародно-правового режиму доступу до ресурсів, що знаходяться поза зонами національного суверенітету, такі як Арктика, Антарктика, дно морів і океанів. Встановлення режиму відкритого доступу та зняття обмежень для трансферу «зелених» технологій.
- 9) Прискорення реалізації Міжнародної ініціативи прозорості видобувних галузей** (Extracting International Transparency Initiative), що передбачає оприлюднення фінансових платежів компаній, насамперед до державних бюджетів, що дозволить контролювати природні ресурси як світовій громадськості так і міжнародним організаціям. Безпосередньо контроль за імплементацією стандартів ЕІТІ в своїх країнах здійснюється через коаліцію неурядових організацій «Публікуй, що платиш», куди входить Transparency International, Revenue Watch Institute, Open Society Institute, Global Witness, Oxfam.
- 10) Посилення міжнародного нагляду над діяльністю глобальних корпорацій міжнародних картелів, трестів та синдикатів, в тому числі у фінансовій сфері.** Зокрема, розширення повноважень Світового банку шляхом делегування йому наглядових функцій над діяльністю глобальних фінансових установ. Утворення та нормативно-правове забезпечення діяльності нових спеціалізованих наглядових органів при ООН.

- **На регіональному рівні (в Європі) одним із найбільш актуальних питань є реформування ОБСЄ.** Формування нової архітектури європейської безпеки має здійснюватись таким чином, щоб права на безпосередній контроль над озброєннями, військовими технологіями, застосуванням збройних сил були передані під широкий «колективний суверенітет», яким має бути наділена ОБСЄ.

Зокрема, пропонується:

- 1) **Реформування ОБСЄ з метою перетворення в організацію з про-активними безпековими функціями,** що дозволить поєднати інтереси держав-учасниць, які є членами діючих військово-політичних блоків, проводять позаблокову політику та є нейтральними. Формування об'єднаних військових сил ОБСЄ, здатних локалізувати та долати конфлікти регіонального рівня.
- 2) Наділити організацію **правом на превентивну воєнну допомогу** країні-учасниці колективними збройними силами у разі заявки про допомогу;
- 3) **Формування механізму забезпечення «колективного суверенітету» для країн-учасниць,** що означає вирішення конфліктних територіальних проблем (регіоналізація, спірні території, самовизначення спільнот) лише на основі консенсусного рішення членів ОБСЄ.

- 4) **Створення системи моніторингу та контролю за мілітаризацією новітніх «цивільних» технологій, наукових винаходів** з метою обмеження можливостей їх впровадження в сфері озброєнь (можливо, доцільно напрацьовувати такий механізм з ООН).
- 5) **Формування системи ГІС-моніторингу** (космічні технології спостереження за поверхнею Землі) **воєнної, інфраструктурної та екологічної безпеки на континенті при ОБСЄ**. Створення при ОБСЄ міжнародної інтелектуальної мережі дослідницьких центрів з безпекових питань.

Ключовим для перезавантаження ОБСЄ має стати новий договір про безпеку на континенті. Дискусія та підготовка такого договору має бути розгорнута вже у 2014 році, підставою для якої є виклик, породжений українською кризою.

На майбутнє модель ОБСЄ може бути запроваджена на рівні макро-регіонів світу з одночасним створенням системи комунікацій та субординації з ООН та Радою Безпеки ООН.

Для українського проекту національної безпеки на першому плані - завдання консолідації української спільноти навколо визначеного, прийняттого для більшості активного населення проекту розвитку, збереження та розвиток людського потенціалу. В короткотерміновій перспективі – досягнення загальнонаціонального примирення та забезпечення громадянського миру, збереження соціальної та територіальної єдності України, про-активна політика «зворотньої інтеграції» АР Крим до України.

Врівноваження стосунків з РФ, перегляд концепту «стратегічного партнерства» - на користь «економічного партнерства» (від антагонізму до конкуренції). Формування нової договірної бази в стосунках сусідства Україна-РФ, подолання конфліктогенного характеру в стосунках, припинення «інформаційної війни».

Важливою складовою політики безпеки в короткотерміновій перспективі є завершення процесу підписання угоди про асоційоване членство та зону вільної торгівлі Україна-ЄС, та ініціації плану підготовки України до повноцінного членства України в ЄС з погодженим календарним планом і програмою глибокої модернізації України.

В основу внутрішньої політики безпеки має бути покладена геосоціокультурна стратегія та створення ефективного сектору безпеки, здатного реагувати на поточні виклики (територія, внутрішні конфлікти) та інтегрованого в регіональні безпекові системи в Європі як невід'ємної складової.

- 1) В пост-конфліктний період – прискорений розвиток єдиного національного гуманітарного простору (інформаційна, культурна, освітня складові);
- 2) Створення нової концептуально-програмної бази розвитку національного сектору безпеки і оборони (Стратегія національної безпеки, програмні документи розвитку ЗС, правоохоронних органів, тощо. Оновлення законодавства, посилення координуючої та контролюючої ролі РНБО). Глибока реформа сектору безпеки і оборони (збройні сили, розвідувальні органи, спецслужби, правоохоронні органи). Важливий акцент у реформі збройних сил – визначення спеціалізації підрозділів ЗС, що будуть складовою миротворчих сил ОБСЄ та ООН, розвиток цієї спеціалізації на

майбутнє. Комплексний підхід при реформуванні ЗС та національного ОПК.

- 3) Співпраця та взаємодія з НАТО та ОБСЄ за окремими програмами, що гарантують колективну підтримку у разі виникнення нових військових загроз;
- 4) Просування української ініціативи щодо подальшого розвитку глобальних та регіональних систем безпеки.

У Меморандумі питання розвитку національної системи безпеки викладені лише тезово. У найближчих планах Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» - підготовка розгорнутих пропозицій щодо нових підходів до політики національної безпеки.

Також в документі не знайшла відображення проблема глобальної і локальної екологічної та техногенної безпеки, що також потребує окремишнього дослідження.